

ГЕНЕЗА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Возьний В.,

*декан юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету,
кандидат юридичних наук*

Автором проаналізовано головні етапи становлення кримінального законодавства України відповідальності за злочини проти працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: кримінальне законодавство, злочини, працівники правоохоронних органів

Автором осуществлено анализ этапов становления законодательства Украины ответственности за преступления против работников правоохранительных органов.

Ключевые слова: уголовное законодательство, преступления, работники правоохранительных органов

The author analysed the basic stages of becoming of criminal legislation in Ukraine in relation to responsibility for crimes against the workers of law-enforcement bodies.

Keywords: criminal legislation, crimes, workers of law-enforcement

Певну стурбованість викликає становище невідповідності соціального та правового захищеності працівників правоохоронних органів України, зокрема працівників міліції. Це в рівній степені відноситься і до питань про юридичний захист життєво важливих інтересів співробітників правоохоронної системи нашої держави, і в першу чергу їх життя, здоров'я, честі та гідності. Прийняття КК України 2001 року було важливим етапом у покращенні кримінального законодавства, тільки в ньому збережено та поглиблено традиції правової охорони життя, здоров'я, честі та гідності працівників правоохоронних органів.

Аналіз кримінально-правових норм, спрямованих на захист працівників правоохоронних органів, дасть можливість оцінити їх недосконалість та запропонувати шляхи вдосконалення.

Завдання дослідження вивчення проблеми історичної еволюції становлення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти працівників правоохоронних органів.

Проблеми охорони життя працівників міліції достатньо широко висвітлювалися в працях окремих авторів, як радянського періоду так і в наш час. Окремі аспекти досліджували в різні періоди А.Н.Алехін, М.Кісілюк, С.В.Мартинюк, К.К.Афанасьєв. У радянський період даними проблемними питаннями займалися такі вчені, як Я.М.Брайнін, П.Ф.Гришанін, П.С.Елізава, М.П.Журавльов, П.В.Замосковцев, Є.А.Козельцев, А.А.Сухарев, Н.І.Трофімов, А.А.Шевельов.

Серед сучасних вітчизняних правників значний вклад внесли П.А.Воробей, М.І.Бажанов, М.Й.Коржанський, В.О.Навроцький, В.В.Сташис. Тим не менш, комплексних досліджень законодавчої бази щодо охорони життя, здоров'я, честі та гідності працівників правоохоронних органів у вітчизняній науці теорії кримінального права практично не проводилося.

Незважаючи на позитивність та цінність даних досліджень, слід визнати, що окремі положення цих праць застаріли у зв'язку із суттєвими змінами кримінального законодавства та розвитку суспільних правових відносин. Цим і обумовлена актуальність та доцільність дослідження поглибленого вивчення кримінально-правових норм, спрямованих на захист працівників правоохоронних органів від злочинних посягань

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти працівників правоохоронних органів достатньо висвітлені в науковій літературі. Тому ми зосередили свою увагу на розгляді (з врахуванням сучасних змін в кримінальному законодавстві) становлення кримінально-правового законодавства спрямованого на захист працівників правоохоронних органів України.

Зміцнення законності та правопорядку в суспільстві значною мірою залежить від діяльності правоохоронних органів. Необхідною умовою здійснення цих завдань є надійний правовий захист працівників правоохоронних органів. Питанням правових гарантій працівників правоохоронних органів, представників влади та громадськості неодноразово приділялася увага. Проте у Кримінальному кодексі УРСР 1922 р. та Кримінальному кодексі УСРР 1927 року окремих статей стосовно відповідальності за злочини проти працівників правоохоронних органів не було. За окремі види злочинів проти працівників правоохоронних органів, встановлювалася можливість покарання у відповідності зі статтями, які передбачають схожі за важливістю і родом злочини, тобто за аналогією статей кодексу, що передбачали злочини найбільш схожі за складом та характером. Що як відомо суперечить одному із правових принципів-відсутності аналогії закону та аналогії права в кримінальному судочинстві.

Прямих статей стосовно відповідальності за злочини проти працівників правоохоронних органів не-

було. Були норми, які передбачали відповідальність за злочини проти представників влади. Так, стаття 86 особливої частини КК УСРР 1922 р. «Опір окремих громадян представникам влади при виконанні ними покладених на них законом обов'язків або примус до виконання явно незаконних дій, сполучені з убивством, нанесенням каліцтв або насильством над особистістю представника влади» встановлювала кримінальну відповідальність за вчинення злочину проти представників влади у вигляді вищої міри покарання. Це свідчить про усвідомлення суспільством ролі захисту представників влади від злочинних посягань.

У КК УСРР 1927 року з'явилися дві статті, які передбачали кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти представників влади: 1) ст. 69 КК «За опір поодиноким громадянам представникам влади, коли ці представники виконують покладені на них законом обов'язки»; 2) ст. 71 КК «За образу представників влади, коли вони виконують службові обов'язки або з приводу виконання їх». Отже у кримінальному законодавстві УРСР відповідальність за посягання на працівника правоохоронного органу окремою нормою до 1962 року не передбачалася [1].

Новий етап розвитку законодавства про захист працівників правоохоронних органів розпочався із введення в дію з 1 квітня 1960 року КК Української РСР [2]. Проте і цей закон про кримінальну відповідальність не містить статей покарання за злочини проти працівників правоохоронних органів.

У Главі ІХ „Злочини проти порядку управління” законодавець розмістив норми за злочинні посягання на представників влади і громадськості, що охороняли громадський порядок: ст. 188 КК «Опір представнику влади або представнику громадськості який охороняє громадський порядок» та ст.189 КК «Образа представника влади або представника громадськості, який охороняє громадський порядок».

Проте уже протягом наступних років до кримінального кодексу внесено суттєві зміни. Кримінальне законодавство було спрямоване на розширення та зміцнення захисту працівників правоохоронних органів. Першими нормативно-правовими актами, які були спрямовані на захист працівників міліції були Указ Президії Верховної Ради СРСР від 15 лютого 1962 року „Про посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і гідність працівників міліції та народних дружинників”[3], та Указ ПВР УРСР від 10 вересня 1962 року „Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів Української РСР”. У зв'язку з цим до КК та КПК Української РСР було внесено зміни та доповнення. Так, Главу ІХ „Злочини проти порядку управління” Особливої частини КК доповнено: 1) ст. 188-1 КК „Опір працівнику міліції, члену громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовцю при виконанні ними обов'язків по охороні громадського порядку”; 2) ст. 189-1 КК „Образа працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця” та 3) ст. 190-1

КК „Посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з охороною громадського порядку”. Під тяжкими злочинами законодавець розумів суспільно-небезпечні діяння, які носили підвищений характер або ступінь суспільної небезпечності. такого діяння і були вчинені умисно. За такі діяння передбачалася відповідальність у виді позбавлення вол. на строк від п'яти до п'ятнадцяти років, а за наявності обтяжуючих обставин, винятковою мірою покарання виступала-смертна кара”. Після прийняття нового законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти представників влади та громадськості виникло багато проблемних питань. І тому ряд науковців, зокрема Е.Кісілюк, вважають, що такі зміни та доповнення до кримінального кодексу не вирішили проблеми правової захищеності працівників міліції. Насамперед розгорнулися теоретичні дискусії стосовно терміну „посягання на життя”, який вперше застосовано законодавцем в Указі від 15 лютого 1962 року [4, с.18]. Частина теоретиків кримінального права термін „посягання на життя» вважали не зовсім вдалим. Під «посяганням на життя належить розглядати здійснення вбивства або замах на вбивство працівника міліції, народного дружинника або військовослужбовця в зв'язку з їх діяльністю по охороні громадського порядку (Н.Трофімов). П.Гришанин М.Журавльов, П.Елізаров відносили сюди також нанесення тяжких тілесних пошкоджень, небезпечних для життя. С.Бородін, С. Жадбаєв взагалі під „посяганням на життя” розуміли лише посягання на вбивство. Яценко С. під «посяганням на життя» пропонував визнавати лише нанесення тяжких тілесних пошкоджень, небезпечних для життя або внаслідок яких наступила смерть потерпілого [6].

Найбільшу складність становила кваліфікація діянь, які спрямовані на один і той самий безпосередній об'єкт посягання і які утворювали низку послідовних пов'язаних між собою діянь. Так, зокрема, щодо працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця при виконанні ними обов'язків по охороні громадського порядку можуть бути вчинені: опір, погроза вбивством чи знищення майна або насильство, або посягання на їхнє життя. Пленум Верховного Суду СРСР у своїй постанові від 3 липня 1963 р. № 7 зазначив, „що в таких випадках, коли діями винного одночасно були вчинені різні види посягань на працівників правоохоронних органів або членів громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовців (погроза і опір, опір і посягання на життя і т.ін), суди повинні у випадку, якщо всі ці дії фактично утворюють елементи одного злочину, кваліфікувати його за статтею кримінального кодексу, яка передбачає

Примітка. Положення ст. 190-1 КК, які передбачали смертну кару як вид покарання, втратили чинність як такі, що є неконституційними, на підставі Рішення Конституційного Суду від 29.12.1999 р.

відповідальність за найбільш тяжкий вид посягання з числа вчинених винною особою» [7].

Для посилення правового захисту працівників правоохоронних органів Указом ПВР УРСР від 18 січня 1991 р. «Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів» до Кодексу про адміністративні правопорушення було внесено відповідні зміни. Глава 15 Кодексу про адміністративні правопорушення доповнена ст. 185 „Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, народного дружинника, військовослужбовця чи образа їх”, та ст. 185-7 «Публічні заклики до невиконання вимог працівника міліції».

Цей же нормативний акт передбачав внесення змін і до КК УРСР. Так його доповнено статтями: ст. 176-5 КК „Образа прокурора або слідчого”; ст. 189-2 КК „Погроза щодо працівника прокуратури або органу внутрішніх справ чи державної безпеки”; ст. 189-3 КК „Втручання у діяльність працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, державної безпеки”; ст. 189-4 КК „Заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу”; ст. 189-5 КК „Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу”. А статтю 189-1 КК „Образа працівника міліції, народного дружинника або військовослужбовця складено в новій редакції. Стаття 123-1 КК „Захоплення заручників” доповнено частиною четвертою, яка встановлювала відповідальність за дії вчинені щодо працівника правоохоронного органу чи представника влади, а так само щодо його близьких родичів, або за попереднім зговором групою осіб, або особливо небезпечним рецидивістом чи поєднані із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження”. За вчинення такого злочину передбачалася відповідальність у виді позбавлення волі на термін від п'яти до п'ятнадцяти років.

Робота над внесенням змін до КК УРСР була трюмою. Так, КК УРСР Глава VIII „Злочини проти правды” Указом Президії Верховної ради УРСР від 1 травня 1990 року доповнено ст. 176-2 КК „Погроза до судді” та ст. 176-3 КК „Образа судді”. Але найбільш суттєві зміни до кримінального кодексу відбулися в 1991 році. Так Глава VIII „Злочини проти правды” доповнено статтею 176-5 КК „Образа прокурора або слідчого”.

Наступним етапом вирішення цієї проблеми було внесення змін та доповнень до КК УРСР відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 18 січня 1991 року «Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів» [8]. КК доповнено новими статтями: ст.ст. 189-2 КК «Погроза працівникові правоохоронних органів», ст. 189-3 КК «Втручання у діяльність працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, державної безпеки», ст. 189-4 КК «Заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу» ст. 189-5 КК «Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді чи працівникові правоохоронного органу».

Важливим нормативним актом став Закон України Про державний захист працівників суду і правоохо-

ронних органів» від 04.02.1994 р. [9]. Уже у ст. 1 Закон встановив систему особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників. У Законі розкрито зміст основних юридичних термінів, серед яких поняття „правоохоронні органи”. Під правоохоронними органами пропонував розуміти органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Відповідно до цього Закону захисту підлягали працівники суду і правоохоронних органів, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.

Наступним новим етапом було прийняття КК України 2001 р., який по новому закріпив кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів. У Розділі XV „Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян” Особливої частини КК в ряді статей передбачено відповідальність за посягання на працівників правоохоронних органів з приводу виконання ними своїх службових обов'язків. Це зокрема ст. 342 КК „Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві”; ст. 343 КК „Втручання у діяльність працівника правоохоронного органу”; ст. 345 КК „Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”; ст. 347 КК „Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу”; ст. 348 КК „Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця”; ст. 349 КК „Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника” [10]. Цей склад злочинного посягання в минулому Кримінальному кодексі УРСР було передбачено в Главі III Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи ч. 4 ст. 123-1 КК „Захоплення заручників”. Тепер це злочинне посягання в КК України 2001 року ст. 349 КК „Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника”. Дослідивши генезу законодавства про кримінальну відповідальність, в Україні спостерігаємо, що перші кримінальні кодекси Радянської України не містили систематизованих норм про кримінальну відповідальність за злочини проти працівників правоохоронних органів.

Так, у випадку вчинення злочину супроти представника правоохоронної системи, у зв'язку із виконанням покладених на нього повноважень, відповідальність наставала як за злочин проти особи, або ж, у кращому випадку як за злочин спрямований супроти представника влади. Проте, з кожним наступним прийняттям закону про кримінальну відповідальність з'являється узгодже-

на система кримінально-правових норм, що передбачають покарання за злочини вчинені в правоохоронній сфері. Усе це свідчить про можливість систематизації кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини проти працівників правоохоронних органів в сучасній Україні, в окрему групу або ж виділити їх у розділ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кісілюк Е.М. Норми кримінального законодавства України- важливий чинник забезпечення особистої безпеки працівників міліції / Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – 26 березня 2004 року. – Донецьк: ДЮО МВС при ДСНУ, 2004. – С.65.
2. Закон Української РСР від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР, 1961 р., № 2 ст.14.
3. Ведомости Верховного Совета СССР, 1962, № 8, Ст.83
4. Журавльов М.П. Ответственность за посягательство на жизнь, здоровье и достоинство работников милиции и народных дружинников. – М., 1965. – 32 с.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 року № 8 // Бюлетень Пленуму Верховного Суду України – С.144.
6. Яценко С. Уголовная охрана представителей власти и общественности (На материалах УССР). – автореферат дисертації на соискание ученого степени канд. юрид. Наук. – Киев, 1965. – 14 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 3 липня 1963 р. № 7 // Сборник постановлений Пленума Верховного Суду СССР. 1924-1977. Часть 2. – М., 1978. – С.252
8. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 7. – Ст. 45
9. Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів // Відомості Верховної Ради України. 1994, № 11, ст.50
10. Кримінальний кодекс України: Прийнятий 05.04.2001 // Голос України. – 2001. – 19 червня; Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26 Ст.131; Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст.920.